

Педагогическо списание на
Великотърновския университет
„Св. св. Кирил и Методий“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ
НАСТАВНИК

Брой 1, 2015

НОВ ПРОЧИТ НА ЦЕЛИТЕ НА НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩНО ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Мариана Мандева

Образованието трябва да премине в бъдеще време!

А. Тофльр

Summary: The purposes of the primary school education in Bulgarian language are reconsidered. The goal is providing optimal language and socio-cultural growth of the little student.

Key words: purposes; school education; Bulgarian language; language and socio-cultural growth

1. Образованието на XXI век и началното училищно обучение по български език – един неизвървян път

В работните документи на Европейската комисия за гарантиране на качествено и модерно образование, нужно за XXI век, се посочва, че глобализацията изправя Европейския съюз пред нови предизвикателства. Всеки негов гражданин се нуждае от широк набор компетентности, за да се приспособява гъвкаво към изискванията на бързо променящия се свят – свят, в който творчеството, способността да се мисли разностранно, комплексните умения и адаптивността са определящи. Посочва се, че „...образованието трябва да предава ефикасно и в големи количества ... постоянно нарастваща и еволюираща маса от знания и ноу-хау, подходящи за нуждите на „цивилизацията на знанието“ и за изграждане на основните умения,

необходими за бъдещето” [1, 38]. В този контекст основна задача на обучението, провеждано в училище, е „... провокиране на мисленето и самостоятелността, ... формиране на практически умения и ... развитие на личността” [5].

Интегрирането на България в Европейската общност изисква прилагането на съвременните образователни ценности и адаптирането им към националните особености и традиции. „Все повече преобладава мнението за необходимостта от предефиниране на целите на българското образование, в частност на българското училищно образование..., с оглед новите изисквания на динамичната глобална икономика и предизвикателствата на висококонкурентния пазар на труда в рамките на Европейския съюз” [5].

Тъй като официалният (българският) език е най-универсалното средство за общуване, за придобиване на знания и опит, за усвояване на следващи езици, за личностна реализация и социална интеграция, в този текст ще разгледам проблема за целеполагането в училищното обучение по български език, и конкретно в началния му етап. Въпросът е *изключително актуален*, тъй като в 1. – 4. клас се осъществява огромяването на детето, което е мощен инструмент за израстване на личността и за развитие на общността.

2. Съдържание и цели на началното училищно обучение по български език – субординация

Преди всичко, коя от двете категории – *съдържание* или *цели на обучението* – е определяща?

От гледище на науките за образованието съдържанието е „Специална дидактическа синтагма, която изразява качествено определена количество (обем) на наличното битие за представяне на обекта на обучение – различните утвърдени и творчески форми на социокултурния опит” [4, 396].

Целите са системообразуващо начало във всяка човешка дейност. Образователната цел като конструкт е идеален образ на резултата от образованието, практически желана връзка между образователните потребности и обучението като средство за тяхното достигане [4, 427].

„Съдържанието и целите на ОБЕ са базисни категории, които определят системността на образователното взаимодействие на

занятията по БЕ. Между тези две категории съществува единство. По принцип усвояването на учебното съдържание е приближаване към крайните цели на обучението. Характерът на учебната информация е в пряка връзка с целите, които могат да бъдат осъществявани” [3, 126]. „Очевидно е, че видът на овладяваната в училище информация (лингвистична, математическа...) определя насоки в развитието на личността като цел на обучението” [3, 126]. „От друга страна, налице е активна роля на целите при подбора или отхвърлянето на научна информация с оглед на пригодността ѝ да съдейства за развиване на учащите се определена посока” [3, 128].

3. Цели на началното училищно обучение по български език – нов прочит

Широко разпространено е схващането, че подобряването на комуникативната компетентност на ученика е цел на обучението по български език в училище, особено в етапа 1. – 4. клас. Това разбиране прозира и в действащите нормативни документи (ДОИ за учебно съдържание по БЕЛ – 1. – 4. клас, национални учебни програми), и в редица методически изследвания. По този повод проф. К. Димчев с основание пише, че комуникативността е главно средство за постигане на целта – езиково и социокултурно израстване на ученика [4, 25]. Тъй като приемам тази гледна точка, ще я интерпретирам в контекста на началното училищно обучение по български език.

3.1. Най-общата образователна цел в училище и целите на обучението по български език в етапа 1. – 4. клас

Обучението по български език в началните класове е подчинено на *най-общата образователна цел в училище* – хармонично, максимално развитие на потенциала на всеки ученик като инструмент за пълноценна личностна и социална реализация [5]. То е в субординация и на *водещата цел на училищното обучение по български език* – подобряване на езиковата подготовка на ученика като средство за социокултурно развитие [3, 126].

3.2. Цели на началното училищно обучение по български език

Целите на началното училищно обучение по български език са *социално обусловени и личностно мотивирани*. Съобразени

са с *характеристиките на малкия ученик – познавателно-логически, практико-приложни и мотивационно-ценностни.*

3.2.1. В етапа 1. – 4. клас езикът все още е предимно инструмент за общуване. Отгук следва, че „под светлините на прожекторите” (К. Димчев) са *лингвопрагматичните цели* на обучението по български език. Те са свързани с *подобряване на комуникативната езикова компетентност*, формирана в предучилищна възраст. Това означава, че във фокуса на обучението е реферативното (съотнесено с речева ситуация) и резултатно (правилно и комуникативно уместно) общуване на детето в различни области на речева дейност (лична, образователна, обществена) чрез:

- ✓ възприемане и извличане на информация от устни и писмени дискурси от разнообразни сфери на комуникация (естетическа, научна и т.н.);

- ✓ създаване на устни и писмени дискурси в разнообразни сфери на комуникация (естетическа, научна и др.).

Образователен приоритет в 1. – 4. клас е овладяването на писмения код – формиране на умения за четене и писане. Наред с това усилията са насочени към:

- ✓ усвояване на езикови средства, използвани в нови за учениците сфери на общуване;

- ✓ формиране на умения за превключване на социолингвистични кодове в условията на всекидневното общуване;

- ✓ преодоляване на некнижовно влияние от първичната група, в която се социализира детето [2, 93–94].

3.2.2. В предучилищна възраст българският език се овладява в „затворена” езикова среда (семейство, приятелско обкръжение и т.н.), без задължително осмисляне на лингвистичната му същност. В условията на училищното обучение социалната изява на детето се усложнява. Поражда се необходимост от овладяване на знания по теория на българския език. Отгук произтичат *лингвокогнитивните цели*. Те са ориентирани към *формирането на начална езиковедска компетентност*. Езиковедската компетентност се определя чрез декларативните знания на индивида за езика като средство за общуване и като семиотична система от знаци. Става дума за знание от типа *Какво е...*

Чрез усвояване на правилата на нормативната граматика, формулирани от съответния метаязык, се подпомага резултатността на речевото общуване на децата. Освен това езиковедската компетентност е инструмент за изучаване на следващи езици, както – и за овладяване „езиците” на различни науки. В този смисъл, въпросът не е *за* или *против* езиковедската компетентност на детето от началните класове. По-скоро е *важно* да се определи какви знания са необходими и достатъчни на ученика на различни етапи от езиковото му развитие.

3.2.3. Езикът съхранява и пренася културното знание, възплъщава културноспецифични „картини на света”. Но той не е смислов „контейнер”, който пасивно предава съдържания. С негова помощ личността формира своето „културно огледало” (К. Димчев) – опознава себе си, утвърждава Аз-а и се интегрира в системата от Аз-ове; „създава” живота. Оттук следва, че изключително важни са *лингво-културологичните цели* на началното училищно обучение по български език. Става дума за формиране на *културологична компетентност*. Тя строи основа за градеж на *мултикултурна компетентност* [4].

3.2.4. Чрез учебните дейности, извършвани от децата на занятията по български език (самостоятелна работа с правописни, синонимни и др. речници; индивидуално и кооперирано възприемане и продуциране на различни типове дискурси и т.н.), се постигат и *цели, общи за обучението по всички учебни дисциплини*. Това са цели, свързани с:

- ✓ формиране на *метакогнитивни компетентности*;
- ✓ подобряване на *социални и емоционални компетентности*.

3.3. Проблемът за целеполагането и изучаването на първи, втори и чужд (нов, следващ) език – 1. – 4. клас

В контекста на формулираните цели на началното училищно обучение по български език следва да се преосмисли въпросът за взаимовръзката между *обучението по роден език и по чужд език*. Актуалността на тези проблеми ще нараства в контекста на новата социокултурна ситуация, в която мулти- и плурилингвизъм са реалност. Тук само ще отбележа, че в ситуация на глобализация владението на Е1 и Е2 представлява „единно явление” (Т. Шопов), а билингвалният индивид е „обичайна реалност” (Т. Шопов). Днес езиковото

образование строи „прозорец” на младата личност към мултикултурния свят – свързва се с нещо повече от изучаването на езици; обхваща и осмислянето и приемането на културните и на други ценности в съвременните общества.

В контекста на формулираните цели на началното училищно обучение по български език успешно може да се конкретизира инвариантното и вариантното при изучаването на *българския език като първи език и като втори език*. Актуалността на тази проблематика не бива да се подценява, тъй като „В България се наблюдава тревожно висок процент на децата в задължителна училищна възраст, които или не са обхванати от системата на образование, или впоследствие отпадат от нея. Най-голям е относителният дял на децата от рискови групи, и в частност сред ромското население. Последицата е създаване на големи диспропорции в степента на образование, в резултат на което относително компактни групи остават в периферията на обществения живот и са допълнително затруднени в интеграцията си. Този проблем има по-широки социални измерения и не може да бъде решен само с мерки в областта на образованието” [5]. Но тъй като официалният език е главен инструмент за социализация на индивида, огромна е ролята на обучението по български език (официален език в Република България) за предотвратяване/ограничаване на отпадането от училище, за намаляване на бедността и насърчаване на заетостта, за импулсилане на гражданска активност и за преодоляване на социалното изключване. Проблематиката за изучаването на българския език като втори език изисква отговорен изследователски подход и самостоятелно внимание и затова тук само отбелязвам значимостта ѝ.

3.4. Очакван резултат

Постигането на посочените цели (лингвопрагматични; лингвокогнитивни, лингвокултурологични; цели, общи за обучението в началното училище) води на финала на началния етап на основната образователна степен до *резултат*. Той е: *подготовка на ученика за живота*. Действайки съзнателно, отговорно, активно/интерактивно и резултатно чрез официалния български език, ученикът се интегрира в социума и утвърждава Аз-а в системата от Аз-ове. Постига се многомерно изграждане на детето, импулсира се неговият личен и

социален растеж. Метафорично и синтезирано казано: началното училище се превръща в „място за деца” (Х. Плакроуз), където „населението” става „общество” (В. Стефанов).

4. Училищното обучение по български език – не за думите, а за делата по пътя на реформата

Наложително е българското образование да „премине” в „бъдеще време” (А. Тофлър). В контекста на разглежданата проблематика представеното разбиране се „чете” така:

✓ от предимно информативно обучението по български език в училище трябва да се превърне в развиващо способността на ученика осъзнато и отговорно да действа в автентични ситуации от динамично променящия се живот, да „създава” съвременния свят и да утвърждава мястото си в него.

За да се случи това обаче, са нужни не думи, а *дела* (преди всичко по отношение на законовата и нормативна база). Време е гласовете на науката да „звънят” в решенията на Образователното министерство.

БЕЛЕЖКИ

¹ Според новата терминология на Съвета на Европа в областта на езиковата политика многоезичието (*мултилингвализъм*: L < multus = много) е със значение ползване на няколко езика в даден географски регион (изразяващо се във владеее и ползване на няколко преливащи се книжовни норми и „устни” териториални говори). Понятието *плурилингвализъм* (L < pluralis < plus = повече) се свързва с владеее на няколко езика и се противопоставя на географското определение на границите, в които се ползват в ежедневно общуване няколко езика, изразено с термина мултилингвизъм. Специално внимание заслужава въпросът за индивидуалния плурилингвизъм и ролята на образователните институции в европейските страни.

² Родният език е езикът на първичната група, в която се социализира индивидът. Чуждият език е вид втори език, който се изучава в учебна за обучаваните обстановка, но не се използва интензивно в речевата им среда. Двудялбата роден език – чужд език е с ограничена инструментална стойност при изследване на някои от случаите, в които българският език се изучава с учебна цел. Ето защо в научния дискурс училищното обучение по български език се разглежда като обучение по първи език и като обучение по втори

език. Вторият език е познат на обучаваните от социокултурното им обкръжение (понякога само на рецептивно равнище), но в домашни условия се практикува етнодиалект на друг език. В повечето случаи вторият език е официален за страната, в която се изучава.

ПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

БЕ – Български език
БЕЛ – Български език и литература
ДОИ – Държавни образователни изисквания
Е1 – Първи език
Е2 – Втори език
ОБЕ – Обучение по български език

ЛИТЕРАТУРА

1. *Делор, Ж., и др.* Образованието – скритото съкровище. (Доклад на МКО на ЮНЕСКО). София, 1996.
2. *Димчев, К.* Методика на обучението по български език. Реалност и тенденции. Велико Търново, 2010.
3. *Димчев, К.* Основи на методиката на обучението по български език. София, 2010.
4. *Димчев, К.* Понятието за култура в съвременната методика на обучението по български език. – Български език и литература, № 4.
5. *Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006–2015 г.).* – <http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/strategies/programa_obrazovanie.pdf.> (12. 12. 2014)
6. *Радев, Пл.* Енциклопедия на науките за образованието. Пловдив, 2013.

LITERATURA

1. *Delor, I dr.* Obrazovaniето – skritoto sykrovishte. (Doklad na MKO na IUNESKO). S., 1996.
2. *Dimchev, K.* Metodika na obuchenieto po bylgarski ezik. Realnost I tendencii. V. Tŭrnovo, 2010a.
3. *Dimchev, K.* Osnovi na metodikata na obuchenieto po bylgarski ezik. S., 2010b.

4. *Dimchev, K.* Ponqtieto za kultura v syvremennata metodika na obuchenieto po bylgarski ezik. – Bylgarski ezik i literatura, 2014, №4.

5. *Nacionalna programa 2006*: Nacionalna programa za razvitie na uchilishtnoto obrazovanie I preduchilishtnoto vyzpitanie I podgotovka (2006 – 2015 g.). <http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/strategies/programa_obrazovanie.pdf> (12.12.2014).

6. *Radev, Pl.* Enciklopediq na naukite za obrazovaniето. Plovdiv, 2013.